

і політика. – № 2 (26). – 2003. – С. 118-123. **3.** Витоки і сутність ідеології ненасилля. – www.EduLec.com. – 2006 р. **4.** Воеволин А. Військова сила, цінності демократії та національні інтереси: варіанти взаємодії у сучасному світі // Людина і політика. – № 1. 2000. – С. 35-41. **5.** Война і мир в термінах і определениях. / Авт. А.А. Данилевич и др. – М.: По Рог. – 2004. – 623 с. **6.** Гриценко В., Костенко І. Еволюція засобів боротьби та вигляду воєнних конфліктів майбутнього. // НОМОС. – №3. – 2006. – С. 56-63. **7.** Глобалізація / Антиглобалізація. Девід, Мак-Грю, Ентоні Гелд. / Переклад І. Андрущенко. – К.: «К.І.К.» - 2004. – 178 с. **8.** Головатий М. Соціологія політики.: Навч. Посібн. Для ВУЗів. – К.: МАУП. – 2003. – 503 с. **9.** Зрезарцев Б.С. За мир – Голосом мільйонів. – К.: Політиздат. України, 1981. – 103 с. **10.** Иссерсон Г. Новые формы борьбы. — М.: Воениздат. – 2006. – 214 с. **11.** Лісничий В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн. – 2-е вид., випр. – Київ : «Професіонал», 2004. – 336 с. **12.** Нестеров В. «Що ти мовчиш, як Ліга Націй?» // Політика і культура. – 2002. – 23-29 квіт. (№ 14). – с. 41-43. **13.** Новикова Н. Суфражистское движение в Великобритании в годы первой мировой войны. – Ярославль. – 2000. – 170 с. **14.** Пацифізм в истории. Идеи и движения мира / РАН. Ин-т всеобщ. истории; Отв. ред. А.О. Чубарьян; Редкол.: Р.М. Илюхина и др. - М., 1998. - 289 с. **15.** Познанский Д. Христианство и пацифізм. // Україна православна. – 1 квітня. – 2005. - <http://www.pravoslavuye.org.ua> **16.** Ролан Р. «Пацифізм і революція» // Мой путь к революции. – «Изв. ЦИК СССР и ВЦИК» . - 30 июня. – 1934. **17.** Рудницький С., Бобрік Т. Словник з політології – <http://st.zu.edu.ua/polit/slovyk.htm> **18.** Толстой Л.Н. Сочинения / Истоки пацифізма Л. Н. Толстого (по «Севастопольским рассказам». – www.uusikotimaa.org **19.** Энциклопедический философский словарь. / Религиозный пацифізм. - <http://dic.academic.ru/>

Ф. Левченко

ПОЛІТИЧНА КЛАСИКА ПРЕТЕНДЕНТА НА ЛІТЕРАТУРНОГО НОБЕЛЯ ДОКТОРА ФРАНКА

Особливе місце серед мислителів та громадсько-політичних діячів України посідає Іван Якович Франко – «український велетень, який прийшов в історію українського народу як його Мойсей» [1]. Людина всебічних обдарувань, широкого європейського світогляду, філософської мудрості, класик вітчизняної літератури, він ще за життя був шанований як письменник, вчений і політик і знаний далеко за межами його рідної Галичини. Вітчизняні дослідники в галузі нобелістики одноставно стверджують про достовірність факту висунення кандидатури Івана Франка на літературного Нобеля. Переконливу характеристику його талантів і людських якостей дав уродженець Тернопільщини доктор філософії Йосиф Застирець в листі-поданні з Відня до Нобелівського комітету 26 листопада 1915 року, що зберігається в архіві Шведської академії під № 19 за 1915 рік:

«... найбільший український і одночасно всеслав'янський поет і вчений живе у Львові в нужді, але зі свіжістю юнака високо тримає прапор боротьби за свободу й прогрес і загальнолюдські ідеали протягом половини століття... Майже шість років диктував він свої твори (був паралізований), повні весни та свободи, справжні перлини поезії свого народу, які дістали загальне визнання як творіння загальнолюдської вартості... Бібліографічний список його творів українською, німецькою, російською, польською, чеською та іншими мовами становить величезний том...» [2]. Доктор Й. Застирець підкреслював, що Іван Франко заслуговує, щоб славна Королівська академія нагородила його Нобелівською премією. Це буде мати велике політичне значення «для національних змагань старовинного культурного народу, який тепер бореться за свою свободу...». Кандидатуру І. Франка підтримав шведський історик, доктор Герольд Гярне з Упсальського університету (Швеція) 3). На жаль, Каменярь передчасно відійшов у потойбічний світ, а померлим претендентам Нобелівської премії, згідно Статутів Нобелівських установ, не присуджують. Ці факти підтверджує й професор Манітобського університету (Канада) Я. Б. Рудницький в його книзі «Сан-Франциско (США) - Монреаль (Канада) – 1980», в якій англійською, німецькою та французькою мовами оприлюднено згаданий текст подання Й. Застирця на присудження Іванові Франкові Нобелівської премії 4).

Іван Франко залишив нам свою величезну літературну, філософську та політичну спадщину. Він – поет-лірик і поет-трагік, письменник і драматург, мислитель і практичний політик потрапив у топ-десятку «найбільш славетних» за результатами сучасного телепроекту «Великі українці», здійсненого 2008 р. І все ж, роль і значення цього яскравого українського генія ще достатньо не осягнута і справедливо не оцінена.

Сьогодні весь інформаційний простір заповнений славослів'ям на адресу лише відомих діячів націоналістичного руху. Їм (це переважно одному), споруджують пам'ятники все далі із Заходу на Схід України. А Франко не вміщається в прокрустове ложе плакатних героїв. Тим часом Іван Франко приходиться до нас і як громадсько-політичний діяч справді національного та європейського масштабу. Це він один із перших поставив як прагматично-політичне питання про повне усамостійнення України, разом і Михайлом Павликом, організував першу в Галичині та всій Україні політичну партію – Українсько-руську радикальну партію, що ставила на меті досягнення національних ідей, які б не протиставлялися іншим національностям, не вбачали в них своїх «воріженьків».

Окрім суто художніх творів, не меншу цінність мають створені ним соціологічні та політичні дослідження, позначені серйозною постановкою проблеми та її глибокою розробкою. Серед них найвідоміші: «Мислі об еволюції в історії людськості», «Поза межами можливого», «Суспільно-політичні погляди Драгоманова», «Соціалізм і соціал-демократизм», «До історії соціалістичного руху», «Що таке поступ?». Зокрема, цей останній, що вийшла в світ 1903 року, належить до світових шедеврів передбачення майбутнього людства. Серед передбачень й перехід у майбутньому до

«економіки знань», про яку І. Франко говорив ще на початку ХХ ст. При цьому економічні та політичні знання він завжди прагнув донести до свідомості широкого загалу. Добре розуміючи, що малоосвічені люди не будуть читати наукових трактатів, І. Франко використовував свої художні твори для пропаганди новітніх економічних і політичних знань.

Донедавна, зокрема, в Українській РСР, Франка не ігнорували, як, скажімо, Винниченка чи Грушевського. Проте творчість Франка прагнули покласти в рамки так званого революційного демократизму, котрий, на думку ідеологів, не досягав марксистського рівня. Радянські науковці розглядали його публіцистику лише крізь призму марксизму та федералізму [3]. Тому за незалежності України перед франкознавцями постала гостра потреба світоглядної ревізії статей Івана Франка під національно-політичним поглядом. Проте нинішні неофіти ставляться до Франка без належної поваги, оскільки неспроможні осягнути масштаби його геніальності та національної величі, захоплення соціалізмом, котре виникло в нього, селянського сина, ще в студентські роки, особливо після того, як австрійські жандарми гнали по етапу Франка босим, аж до Дрогобицької в'язниці.

Тим часом, чи не головним внеском Івана Франка у світову політичну думку стало якраз критичне переосмислення марксизму, власне теоретичне окреслення меж можливостей перебудови суспільства за марксистською доктриною і визначення можливих наслідків і ризиків, що їх тягне за собою держава диктатури пролетаріату. Це І. Франко першим прийшов до переконання, згідно з яким життя в Енгельсовій «народній державі» опиниться під владою чиновників від колиски до завершення життя. «Люди виростали б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою». Проте Франко, як і М.Туган-Барановський, В. Винниченко, критично, вибірково підходив не лише до марксистського соціалізму, а також і до західноєвропейського лібералізму та російського народництва, виокремлюючи їх позитиви і негативи. Він завжди був еволюціоністом, гуманістом і українським патріотом. І. Франко критично оцінював марксистські погляди та доктрини з позицій загальнолюдських цінностей, гуманізму, духовності, національних почуттів. На думку відомого львівського вченого Степана Злупка, нині покійного, «Усі ці елементи людського побутування перемелювалися жорнами продуктивних сил і виробничих відносин, на взаємодію яких спиралися К. Маркс і Ф. Енгельс, глорифікуючи диктатуру пролетаріату, яка мала наступити в результаті краху капіталізму» [6].

На думку Франка, Україна не повинна некритично хапатися за найпопулярніші доктрини європейської чи російської політичної думки, бо в незмінному вигляді до українських реалій вони не підходять. Він вважав, що насамперед слід дбати про розв'язання проблем, притаманних саме Україні. Франко був переконаний, що для самоствердження українства як самостійної політичної і державницької сили потрібно мати програму вирішення аграрного питання, проблеми взаємин найманої праці і капіталу,

підвищення культурного рівня народу. Тільки сильна воля й невтомна праця з неволі нас виведе, - заповідав мислитель Іван Франко. Разом із цим він застерігав, що коли не буде розумного й освіченого керівництва в громаді, то її доля мало перспективна.

Має рацію Я. Грицак, який написав у книжці про політичні погляди Каменяра: «За все своє життя Франко був і драгоманівцем, і марксистом, і фабіанцем, і радикалом, і націонал-демократом. Але жодне з цих означень не годиться для характеристики його громадської діяльності, не припасовується до його могутньої політичної постаті». Разом із цим Франко не раз заявляв про те, що не збирався бути лідером, вождем і займався цим лише тому, що не було інших, придатніших для цієї справи. Він досліджував філософію, економіку, як і право, але не створив і не збирався створювати власного філософського вчення чи власного економічного та юридичного вчення. Франко займався усім цим насамперед як письменник і публіцист, як універсальний вчений-мислитель. І його праці у цих галузях були позначені печаттю геніальності та політичною виразністю. На думку відомого теоретика вітчизняної публіцистики Володимира Здоровеги, «Франко не був політиком, лише політологом. А це різні речі». Він найрішучіше виступав за незалежність, державність України. Але як реаліст, він дуже остерігався неготовності українства до такого історичного кроку. Це була та риса, яку О. Пахльовська назвала «пронизливою історичною інтуїцією». Одночасно Франко застерігав проти участі українців у загальноросійських рухах та привабливих зовні українських партіях на шкоду національним інтересам. Цю думку він сформулював у статті «З кінцем року», за яку на нього так образилася Леся Українка, а В. Ленін обізвав цей погляд реакційним.

Якщо на початку своєї політичної діяльності Франко віддавав перевагу соціальним та загальнодемократичним питанням, то в подальшому обстоював думку, що без вирішення національних проблем розмови про демократію та соціальну справедливість є фікцією. І в цьому доктор філософії Іван Франко випередив чи не всіх своїх європейських сучасників – політичних теоретиків. Питання політичної самостійності виринуло ще 1878 року у праці Франка «Література, її завдання й найважливіші ціхи». Франко наголошував, що «Всяка самостійність не там, де більше крику, а там, де більше самостійної, розумової праці». 1895 р. з'явилася книга галицького соціаліста, члена Радикальної партії Юліана Бачинського «Україна ігредента», у якій вперше було концептуально обгрунтовано право і доцільність самостійності України, політичної самостійності як неодмінної умови її економічного і культурного розвитку 8). Франко виступив з рецензією на цю працю, в якій відзначив як її позитиви так і похибки, забігання вперед, загалом книгу критикував, але саму ідею самостійної України підтримав, одночасно наголошував, що потреба політичної самостійності України ввійде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з цього, поки не здійсниться. Полемізуючи з Ю. Бачинським, І. Франко застерігає, що повна «відрубність» України від Росії означатиме її економічний крах. Франко цілковито погоджується з політичною окремішністю України в майбутньому, але на тогочасному етапі

розвитку національної свідомості українського суспільства ця націєтворча ідея не досягала свого апогею.

Варто також згадати про три пісні на слова Івана Франка, без яких неможливо уявити його добу та українські визвольні змагання. Це маршова пісня «Гей, Січ іде» написана для юнацької спортивно-мілітарної формації, заклична пісня «Вічний революціонер» та «Не пора».

У № 12 «Літературно-наукового вісника» за 1900 рік Франко друкує публіцистичний твір під промовистою назвою «На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901». Констатуючи, що в XIX столітті відбулася політична емансипація не лише буржуазії чи пролетаріату, а всього людства, він визначає її як звільнення від абсолютизму XVIII століття. Найяскравішим проявом цього звільнення Франко вважає конституціоналізм. «Ті конституційні форми, той парламентаризм, се не такі вже дрібниці, як здається тобі», - пише Франко. І продовжує: «Всі ми, вся Європа засвоїли собі принципи свободи, демократизувались, зреспубліканцїлись». При цьому він не абсолютизує конституціоналізм і демократію як такі. Юридична рівність людей – не панацея, але вона як основа політичної рівності мусить забезпечувати членам суспільства однаковість прав і можливостей самореалізації, а далі вже справа самої людини. Демократія ж - це не просто засіб забезпечення інтересів працюючої більшості на противагу експлуататорській меншості, як вважав Карл Маркс. Демократія, за Франком, - це інструмент забезпечення невід'ємних прав кожного індивіда на реалізацію своїх потенційних можливостей, своєї індивідуальності, свого «Я».

«Головною підвалиною політичної емансипації народних мас я вважаю – коли позволите се називати так - три загальники: загальну освіту, загальний військовий обов'язок і загальне голосування», - писав Франко. Йшлося про те, що найширші суспільні верстви за таких умов матимуть достатній потенціал знань, щоб обрати найоптимальніший шлях розвитку суспільства, покладаючись на власне розуміння, а не на сліпу віру у своїх вождів; що ці верстви в разі потреби матимуть можливість захистити збройно свої соціально-політичні завоювання; що, зрештою вся нація стає сувереном політичної дії, виражаючи свою волю шляхом демократичних процедур.

Як образно сказала Оксана Забужко у праці про політичні погляди Каменяра, Іван Франко з його справді неймовірним обсягом діяльності – вченого-енциклопедиста, письменника, публіциста, політика, організатора науки – привів Галичину до порога національної революції зовсім в іншому стані, ніж «прийняв» її в молодості, ставши вже тоді фактичним лідером інтелектуальних та політичних пошуків західних (і не лише західних) українців. Період діяльності Івана Франка – це період, коли за його активної участі була сформульована національна ідея: ідея потреби українців у створенні власної національної держави і здатності до створення такої держави. Іван Франко був і великим українцем, і справжнім європейцем, якого визнав Відень, канонізувавши на доктора філософії Віденського університету. А на Східній Україні Харківський університет обрав його

почесним професором. Лише наш брат, галичанин, зокрема, відомий громадсько-політичний діяч, керманч «Просвіти» Олександр Барвінський заявив, що доцентом Львівського університету Франко стане лише тоді, «коли на моїй долоні волосся виросте». Не допустили наші патріоти українського «Мойсея» до університетської кафедри. Вдавався до утисків Каменяря і М. Грушевський. Як стверджує донька І.Франка Анна, «Грушевський - задрісний на татову славу і авторитет серед громадянства, старається відсовувати його на підрядне місце... Грушевський сам людина пересічна як професор, викладав тихо, заїкаючись, нецікаво» [7]. «Народного політика», оборонця інтересів галицьких селян та робітників, І. Франка тричі висували кандидатом до парламенту Австро-Угорщини, проте кожного разу він залишався в програві, оскільки свої ж «патріоти», щоб заслужити ласку австрійських урядовців, місцевих польських поміщиків, підставляли йому підніжку.

Вченого і письменника І. Франка шанували в інших державах як мовознавця, фольклориста та історика літератури. Так, визначні російські дослідники, академіки Шахматов і Корш пропонували обрати іноземним членом Російської імператорської академії наук, але цьому завадила заборона з боку царського уряду.

Ще в 1949-1955 рр. в Києві видано зібрання творів І.Я. Франка в 20-и томах, неодноразово видавалися як зібрання творів Франка, так і окремі твори. Дослідники й упорядники творчості Франка втиснули спадщину українського світоча в п'ятдесят томів, а згодом передбачають – 100 томів. Але й тих виявляється замало. Це незбагненна й, мабуть, неперевершена творча спадщина одного автора. Без ревної апологетики та земляцького перебору в похвальбі, скажемо: упродовж XIX століття, всього XX і дотепер за могутністю та масштабністю таланту й інтелекту, за здійсненим у науковій і духовній сферах – Франкові не знайдемо рівного. І то не лише в Європі. Розпоршуючи алмази свого інтелекту, помножуючи грані свого таланту на різних полях діяльності, Франко не перестає бути художником *par excellence*. Він становить цілу епоху художнього мислення не лише в Україні, а в усій світовій літературі та політичній думці. Його літературна, філософська спадщина загалом відома, а політична класика Франка ще чекає своїх ретельних дослідників.

Іван Франко звеличив Україну. На жаль, його не увінчали Нобелівськими лаврами. Але Україна має звеличити Франка. Як біблійний «Мойсей», герой його однойменної поеми, мріяв він про славу будучину українського народу. І працював для неї, прокладаючи шлях для української держави, яку ми будемо.

1. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини. – Торонто: Ліга визволення України, - 1958, - С. 7. 2. Лист до Нобелівського комітету. З архівних джерел//Літературна Україна, - 1966 – 27 травня. 3. Левченко О. Нобелівська інтелектуальна еліта й Україна. – Тернопіль: «Лілея» -2000- С. 163. 4. Пасенко І. Іван Франко й нобелівська нагорода/Українське слово.

- 2006. – 2-8 серпня. **5.** Білецький О., Басс І., Кисельов О. Іван Франко. Біографія. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 207 с. **6.** Злупко С. Іван Франко про утопічність і шкідливість доктрин К. Маркса та Ф. Енгельса //Українське слово. – 2001. – 13-19 вересня. **7.** Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика//Дзеркало тижня. 2006. – 10 червня. **8.** Злупко С. «Золоті думки» Юліана Бачинського українська економічна перспектива//Шанс. – 2002. – № 22.

Є. Магда, Р. Рукомеда

НЕОЄВРАЗІЙСТВО ТА АТЛАНТИЗМ: КОНКУРЕНЦІЯ ІДЕОЛОГІЙ

Сучасний перебіг світової політики дає підстави припускати про те, що світ поступово рухається в сторону багатополярності. Водночас, класичне геополітичне протистояння набуває нової актуальності за певної корекції всередині євразійського та атлантистського блоків.

Як відомо, геополітика протиставляє цивілізацію Суші, що уособлюється євразійськими країнами, іншу, опозиційну цивілізацію – цивілізацію Моря, що веде свою морську історію від Карфагену, Венеції, Голландії, Великобританії і до Сполучених Штатів. У сучасному світі осередком цивілізації Моря став Світовий Острів, США, що поступово перехопили естафету “морської могутності” у Великобританії [1, с. 15].

З геополітичної точки зору Росія становить основу Євразії, “серцевинну землю”, “географічну вісь історії”. Саме розташування (“місцерозвиток”) робить її провідною країною континентального стратегічного простору. В геополітичних термінах Росія становить собою “цивілізацію Суші” [2].

На думку неоєвразійців, цивілізація Суші відрізняється від цивілізації моря низкою ознак і характерних рис. В історії, цивілізації Суші мали різні форми – від Спарти і Риму до Константинополю і Москви. В міру історичного розвитку цивілізації Суші розвивалися на території, співпадаючій з обрисами євразійського материка. Паралельно тому, цивілізація Моря поступово ототожнювалась з англосаксонським світом, а в останні десятиліття – із США. Росія ж, на думку неоєвразійців, поставлена в центр континентального масиву і не має іншої перспективи, окрім як бути віссю консолідації всіх держав, цивілізацій і культур, що мають континентальний, сухопутний, євразійський характер [3, с. 54].

Ототожнення Росії і континентальної цивілізації Суші в геополітичній моделі світу передбачає її цивілізаційне протистояння з геополітичним табором морської могутності. Це геополітичне протистояння фрагментарно простежується з ранніх періодів російської історії, досягаючи апогею у жорсткому суперництві романівської Росії з Англією в позиційній боротьбі за протоки і особливо у “холодній війні” між СРСР і США [4, с. 28].

Центральне місце Росії в континентальному ансамблі країн наперед визначає її євразійський характер. В стратегічному сенсі Росії, з точки зору